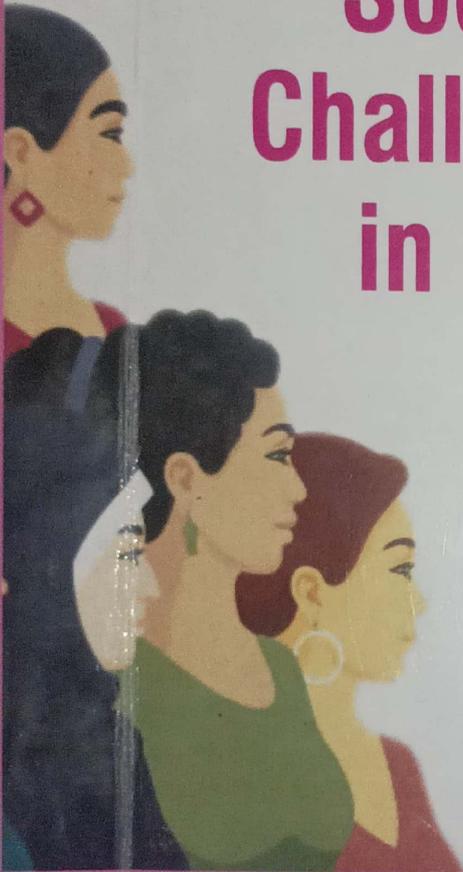

ISSN : 2454-7905
MAH/NAN/10936/2015
SJIF 2023 - Impact Factor : 8.024

**Worldwide International
Inter Disciplinary Research Journal**
(A Peer Reviewed)

Year - 9, Vol. I, Issue- LXXXVIII, 7 Oct. 2023

**Social Status and
Challenges of Women
in Indian Society**

Editor in Chief
Dr. Ramkishan N. Dahiphale
Principal
Mahila Kala Mahavidyalaya,
Chhatrapati Sambhajinagar (Aurangabad).

Quartly Research Journal

(Arts - Humanities - Social Sciences - Sports, Commerce, Science, Education, Agriculture, Management,
Law, Engineering, Medical, Ayurveda, Pharmaceutical, Journalism, Mass Communication, Library Science Faculty's)

93.	महिला आणि मानव अधिकार	डॉ. नामानंद गौतम साठे	333
94.	ग्रामीण महिलांच्या आर्थिक समस्या व उपाययोजना	डॉ. नरसिंग भानुदास देशमुख	336
95.	महिला सबलीकरणात ग्रंथालयाची भूमिका	केंद्रे आरती रामचंद्र	340
96.	महिला सक्षमीकरण : कौटुंबिक व सामाजिक आव्हाने	प्रा. डॉ. नरसिंग आबासाहेब पवार	342
97.	महिलांचा राजकारणात वाढता सहभाग	डॉ. प्रविण बबनराव आहरे	345
98.	स्वातंत्र्यपूर्व काळातील ठुमरी गायिकांची वाटचाल	डॉ. दिपाली चंद्रकांत पांडे	348
99.	आधुनिक काळातील महिलांची सद्यस्थिती आणि आव्हाने	प्रा. डॉ. दत्तात्रय प्रभुगव मुढे	352
100.	ग्रामीण महिलांचे आर्थिक सबलीकरण	प्रा. डॉ. जांगीड संगीता रामेश्वरलाल	355
101.	मध्ययुगीन भारतातील कर्तबगार महिलांचे कार्य	प्रा. डॉ. चांगुणा विठ्ठल कदम	357
102.	ग्रामीण महिलांच्या सक्षमीकरणात शासकीय योजनांचे योगदान	प्रा. डॉ. चंद्रशेखर गित्ते	363
103.	राजकीय क्षेत्रात महिलांचे सबलीकरण	डॉ. जाधव व्ही. एम.	367
104.	भारतातील महिला विषयक कायदे	कुरे शाम माने सुषमा	369
105.	महिला आणि शारीरिक आरोग्य	डॉ. शेख मुसाभाई इमामभाई	373
106.	भारतीय राज्यघटना आणि महिला अधिकार	डॉ. जी. टी. मोकसरे	376
107.	देशाच्या आर्थिक विकासात महिलांचा सहभाग	प्रा. काकासो जे. अनपट प्रा. डॉ. जितेंद्र डी तलवारे	378
108.	स्त्रियांची सामाजिक स्थिती	प्रा. अमोल निवृत्ती खरात प्रा. चंद्रकांत गोरक्षनाथ हारदे	381
109.	मध्ययुगीन भारतातील महिलांचे सामाजिक स्थिती	डॉ. अब्दुलसमद बादशाह शेख	383
110.	प्राचीन भारतातील महिलांची सामाजिक व राजकीय स्थिती	डॉ. अनंत मदन आवटी	386
111.	हैद्राबाद मुक्ती संग्रामात मराठवाड्यातील स्त्रियांचे योगदान	प्रा. डॉ. यशपाल भिंगे	392
112.	भारतीय समाजसुधारकांच्या साहित्यातून येणारे स्त्री प्रश्न व सुधारणा	प्रा. डॉ. रामकिशन दहिफळे	394
113.	कवी अविनाश पाटील यांच्या 'अनवट वाटा' कवितासंग्रहातून चित्रित झालेले स्त्री जीवन	प्रा. डॉ. बालाजी विठ्ठलराव डिगोळे	398
114.	मध्ययुगीन काळातील कर्तबगार महिला : माहूरगडची रायबागन	प्रा. डॉ. दत्ता उद्धव जाधव	410
115.	महिलां उद्योजिकांचा आर्थिक विकास व सबलीकरण	डॉ. सय्यद तनवीर बदरुद्दीन	413
116.	महिलांचा राजकारणात वाढता सहभाग	सोनल दादाराव भोजने	416
117.	भारतीय समाजातील महिलांची स्थिती आणि आव्हाने	छाया शिवाजी सौंदरमल डॉ. एम. के. सर्वई	418

महिलांचा राजकारणात वाढता सहभाग

डॉ. प्रविण बबनराव आहेर

सहाय्यक प्राध्यापक, नूतन कला महाविद्यालय राजापूर ता.सांगमनेर जि.अहमदनगर

महिलांचा

महिलांच्या आर्थिक सामाजिक परिस्थितीकडे वधितले असता देशाची संस्कृती लक्षात येते. आज महिला क्षेत्रात महत्त्वाचे कार्य करत असल्याचे दिसून येते. निसर्गाने सर्वांना बुद्धी, कौशल्य समान दिले असले तरी रात्र काळापासून ते आजपर्यंत महिलांना प्रत्येक क्षेत्रात दुय्यम स्थान दिले गेले आहे. त्यामुळे स्त्रियांच्या मूलभूत शिक्कराणि हक्कांबाबत समाजात जागृती निर्माण होणे गरजेचे आहे. स्वातंत्र्यपूर्व काळात सावित्रीबाई फुले, ज्ञाना ज्योतिबा फुले, रमाबाई रानडे, महादेव गोविंद रानडे, अण्णासाहेब कर्वे या सर्वांनी महिलांना सक्षम गविण्यासाठी व महिलांच्या शिक्षणासाठी आपले संपूर्ण आयुष्य खर्ची घातले. राजाराम मोहन रॉययांनी सतीची लंबदं केली व स्त्री मुक्ती आंदोलनास चालना दिली. महिलांचा कौटुंबिक दर्जा समाजातील स्थान व सर्व क्षेत्रातील भिका पार पाडत असताना त्यांना दिली जाणारी अपमानास्पद वागणूक याला विरोध करून महिलांना कुटुंबात गाजात व इतर सर्व क्षेत्रांत पुरुषांच्या बरोबरीने समान स्थान मिळवण्यासाठी महिलांचे सामाजिक, मानसिक, शैक्षणिक व राजकीय सक्षमीकरण होण्याची आवश्यकता आहे. भारतात ग्रामीण भागात महिलांची अस्थिती विचारात घेता असे दिसून येते की महिलांमध्ये शिक्षणाचे प्रमाण खूप कमी आहे. बेकारी, दारिद्र्य, नापाण, आजार, कौटुंबिक हिंसा व अत्याचार या समस्यांमुळे महिलांचा विकास होऊ शकत नाही. त्यात अडथळे माण होतात व हे अडथळे दूर करण्यासाठी महिलांची सामाजिक, आर्थिक, शैक्षणिक तसेच राजकीय स्थिती गारणे गरजेचे आहे. राजकारणातील महिलांचा सहभाग व त्यांची भूमिका याचा स्तर राज्याच्या राजकीय कामाशी संबंधित असतो.

शोधन पद्धती

प्रस्तुत संशोधनात माहिती संकलित करण्यासाठी दुय्यम सामग्रीचा वापर करण्यात आलाआहे. यात विविध ग्रंथ, मासिके, विषयाशी संबंधित शोधनिबंध, शासकीय अहवाल, इंटरनेट याद्वारे माहिती संकलित करण्यात आलेली आहे.

- 1) महिलांच्या राजकीय चळवळीचा इतिहास अभ्यासणे.
- 2) महिलांनी राजकारणात सहभागी व्हावे यासाठी शासनानेकेलेले प्रयत्नअभ्यासणे.
- 3) महिलांच्या राजकीय सहभागानाची वास्तविकता अभ्यासणे.

हिलांची राजकीय चळवळ

प्राचीन काळात महिलांना सामाजिक व राजकीय क्षेत्रात फारसे स्थान नव्हते. राजकीय नेतृत्व महिलांच्या ती मोपवण्याची पद्धत नव्हती. महिलांची भूमिका सामाजिक स्तरावर दुय्यम होती.यात कालानुरूप फरक पडला ती आधुनिक काळातही पुरुषांच्या बरोबरीने स्थान महिलेला मिळालेले नाही. सर्व क्षेत्रातील या पुरुषप्रधान पद्धतीला शह देण्यासाठी जगात विविध ठिकाणी स्त्रीवादी चळवळी सुरू झाल्या. सर्व क्षेत्रात महिलांना पुरुषांच्या बरोबरीने हक्क व अधिकार मिळाले पाहिजेत ही मागणी करणारा आवाज अठराव्या शतकाच्या उत्तरार्धात उमटू लागला. महिलांचे राजकारणात कोणते स्थान असावे यावर विचार सुरू झाले.

१८९३ मध्ये न्युझीलंडने आपल्या महिलांना मताधिकार दिला. त्यानंतर कॅनडाचा क्रमांक लागतो. दुसऱ्या शतकाच्या उत्तरार्धात इटली व ग्रीक सारख्या देशांनी महिलांना राजकारणाची दारेखुली केली. ब्रह्मदेशात १९३५साली तर १९३२साली तसेच चिन व जपानमध्ये महिलांना मत देण्याचा अधिकार १९४७ सालापासून प्राप्त झाला.

विसाव्या शतकाच्या प्रारंभी भारतात सुधारणावादी चळवळीचे वारे वाहू लागले.एनिव्हेंड यांनी या कामी शरण घेतला. त्यांच्या प्रेरणेने ऑल इंडिया वुमेन्स कॉन्फरन्स नॅशनल कॉन्सिल फॉर वुमन इत्यादी संस्थांनी स्थापना झाली. १९१७साली वेझंट भारतीय राष्ट्रीय काँग्रेसच्या पहिल्या निवडून आलेल्या महिला अध्यक्ष बनल्या. महिलांनी नायडू यांच्या नेतृत्वाखाली व महात्मा गांधी यांच्या प्रेरणेने महिला संघटनांच्या एका शिष्टमंडळाने भारत

भेटीवर आलेल्या लॉर्ड मोर्ले यांची घेतून भारतीय महिलांनाही राजकीय अधिकार बहाल करावे अशी आ मागणी केली. या मागणीचा विचार करणे ब्रिटिश सरकारला भाग पडले व भारतातील सुमारे दहा लाख महिला मताचा अधिकार प्राप्त झाला.

महिलांच्या राजकीय सहभागासाठी सरकारने केलेले प्रयत्न

देशाचा विकास व्हावा असे वाटत असेल तर महिलांना सर्व क्षेत्रात सहभागी करून घेणे गरजेचे सरकारने स्वातंत्र्यानंतर महिलांच्या स्थितीत सुधारणा करण्यासाठी अनेक योजना लागू केल्या. सरकारने राज क्षेत्रात महिलांचा सहभाग वाढवा यासाठी देशात पंचायत राज व्यवस्था आणि राजकारणातील आरक्षणाची तर केली.

७३ वी घटनादुरुस्ती

७३ वी घटनादुरुस्ती ही ग्रामीण पंचायत राजशी निगडित आहे १९९२साली७३ वे घटनादुरुस्ती विधे मान्य झाले आणि त्यानुसार २४ एप्रिल १९९३ पासून पंचायत राजची अंमलबजावणी सुरू झाली. त्यामुळे पंचा राज मधील संस्थांना घटनात्मक दर्जा मिळाला. भारताच्या राज्यघटनेत कलम २४३ अनुसार ७३ वी घटना दुरु करून स्थानिक स्वराज्य संस्थांत महिलांचा राजकीय सहभाग वाढवण्याचा क्रांतिकारी निर्णय झाला. त्याम १९९४ च्या स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या निवडणुकीत एक लाख महिला ग्रामपंचायत सदस्य,८५०० महि सरपंच,९८ महिला पंचायत समिती सभापती व १० जिल्हा परिषद अध्यक्ष म्हणून निवडून आल्या. घटनादुरुस्तीचा महिलांना ३३ टक्के प्रतिनिधित्वासाठी लाभ होऊन अनुसूचित जाती जमाती मागासवर्गीय कमकु घटकातील महिला राजकीय सत्तेपर्यंत पोहोचू शकल्या.

१९९३ मध्ये ७३ व्या घटनादुरुस्तीला मान्यता देण्यात आल्यानंतर महिलांना स्थानिक स्वराज्य संस्थांम ३३ टक्के आरक्षण मिळाले. त्यामुळे अनेक महिलांना राजकारणात सोक्या पदावर काम करण्याची संधी मिळाली. महिला आरक्षण विधेयकातील तरतुदी

- संसद व राज्य विधिमंडळातील एक तृतीयांश जागामहिलांसाठी राखीव .
- यापैकी एकतृतीयांश जागा अनुसूचित जाती व जमातीच्या महिलांसाठी राखीव.
- लोकसभेसाठी एकतृतीयांश जागा फिरत्या पद्धतीने रोटेशन द्वारे आरक्षित.

महिलांचा राजकीय सहभाग

निवडणुका जवळ आल्या की महिलांचा राजकारणातील सहभाग, महिला आरक्षण या चर्चा सोक्या प्रमाणात होऊ लागतात. खरतर मतदार म्हणून महिलांची भूमिका निवडणूक प्रक्रियेत महत्त्वाची आहेच मात्र त्यांनी कोणाला मत द्यावं हे देखील त्यांच्या घरची पुरुष मंडळीच ठरवतात असे चित्र आजही ग्रामीण भागात पाहायल मिळते तर शिकलेल्या महिला घरातल्या पुरुषांना न जुमानता खऱ्या अर्थाने आपलं मतदान हक्काचं स्वातंत्र्य जपतात. राजकारणात महिलांचा अत्यल्प सहभाग असल्याने त्यांना प्रेरित करण्यासाठी १९९३ मध्ये स्थानिक स्वराज्य संस्थांमध्ये प्रथमच महिलांना ३३ टक्के राखीव जागा मिळाल्या. २००९ मध्ये ५० टक्के राखीव जागा मिळाल्या. यामुळे महिलांना स्थानिक शासनात सहभाग वाढवण्यासाठी उत्तम संधी मिळाली यात अनुसूचित जाती जमातीच्या महिलांसाठी राखीव जागा असल्याने लहान वस्त्या वाड्या-पाडे. येथील तळागाळातील महिलांना प्रथमच गावच्या शासन व्यवस्थेत काम करण्याची संधी मिळाली. परंतु काही ठिकाणी बायकांना नामधारी सहाय करण्याचे काम सांगून त्यांच्या मागून अधिकाराची आणि निर्णयाची सूत्रे पुरुषांनी स्वतःच्या हाती घेऊन राखीव जागांच्या मूळ उद्देशालाच हरताळ फासला. परंतु २००७ मध्ये महाराष्ट्र सरकारने परिपत्रक काढून निवडून आलेल्या महिलांच्या कोणत्याही नातेवाईकांचा हस्तक्षेप खपून घेतला जाणार नाही. यामुळे महिलांचा कामातील क्रियाशील संभाग वाढला, आत्मविश्वास वाढला. धोरणे ठरवण्यासाठी त्यांचा विचार घेतला जाऊ लागला. निवडणुकीला उभे राहणे निवडून येण्यासाठी प्रचार करण्यासाठी महिला घराबाहेर पडल्या. सार्वजनिक जीवनाची त्यांना जाणीव झाली प्रश्न समजले व ते सोडवण्यासाठी महिला प्रयत्न करू लागल्या. महिलांसंबंधीच्या प्रश्नांना अग्रस्थान मिळाले. अनेक शासकीय योजनांची त्यांना माहिती झाली.

महिलांचे प्रतिनिधित्व - १९५२ ते २०१९

अनु.क्र.	वर्ष	एकूण जागा	महिला खासदार	महिला खासदारांची टक्केवारी
१	१९५२	४४९	२२	४.४
२	१९८०	५४४	२८	५.१
३	१९९१	५४४	३९	७.१८
४	२००४	५४५	४५	८.२५
५	२०१४	५४३	६१	११.२३
६	२०१९	५४५	७८	१४.५८

आधार- विचारशलाका ऑगस्ट २०१४ ते जानेवारी २०१५ पृष्ठ क्रमांक ५८)

तील तक्त्यावरून असे दिसून येते की महिलांचा प्रशासकीयसंरचनेतील सहभाग वाढून १९५२ मध्ये ९.८० मध्ये ५.१% तर १९९१ साली ७.१८%, २००४ साली ८.२५%, २०१४ मध्ये ११.२३%, २०१९ ५.८% पर्यंत त्यांचे प्रमाण वाढले. संसदेतील महिलांचे प्रमाण हे चढते आहे. देशाच्या अर्ध्या लोकसंख्येचे त्व मात्र नगण्य महिला करतात ही खूपच वाईट अवस्था आहे.

राजकारणातील सहभागाचे फायदे

महिलांचा राजकीय सहभाग वाढल्यास समाजाकडून महिलांचे होणारे सामाजिक, मानसिक, शारीरिक पोषण थांबण्यास मदत होईल.

महिलांचा आर्थिक दर्जा सुधारेल

महिलांची निर्णय घेण्याची क्षमता वाढल्याने त्यांचा आत्मविश्वास वाढण्यास मदत होईल.

ग्रामीण भागातील आदिवासी तसेच दलित महिलांच्या नेतृत्वाचा विकास होईल.

महिलांच्या साक्षरतेचे प्रमाण वाढल्याने महिलांसाठी शासनामार्फत राबवल्या जाणाऱ्या योजनांची त्यांना माहिती होईल.

शासनाच्या नियोजन, निर्णय प्रक्रियेत सहभागी होण्याची संधी महिलांना प्राप्त होईल.

महिलांना राजकीय अधिकाराची संविधानिक तरतूद असूनही भारतीय महिलांचा राजकीय सहभाग वाढला हिलांचा राजकीय सहभाग वाढवण्यासाठी राजकारणाविषयीची जाणीव, नेतृत्वाचा विकास, संघटन निर्णय क्षमता, एकत्रितपणे कार्य करण्याची वृत्ती, अधिकार व कायद्याची माहिती असणे आवश्यक आहे. महिलांना आर्थिक स्वावलंबी व कार्यक्षम बनवणे तसेच नेतृत्वासाठी प्रशिक्षण देणे गरजेचे आहे.

लोकशाहीचे बदलते स्वरूप आणि निवडणूकांचे राजकारण, डॉ अलका देशमुख - साईनाथ प्रकाशन

लोकसभा निवडणूक विशेषांक २०१४ विचारशलाका, ऑगस्ट २०१४ ते जानेवारी २०१५, संपादक प्रा. डॉ. रामगोराव कुंभार

डॉ. राहुल भगत. शोधनिबंध, महिलांचा राजकीय सहभाग आणि महिला सशक्तीकरण, डिसेंबर २०१४

लोकसत्ता लेख, बदलाच्या शोधातील ग्रामीण स्त्री, १० डिसेंबर २०१९

भारत में महिला एवं पुरुष १९९५

www.shodhganga.inflibnet.ac.in. www.maharashtra.gov.in

Janata Shikshan Prasarak Mandal's

MAHILA KALA MAHAVIDYALAY

CHHATRAPATI SAMBHAJINAGAR (AURANGABAD)

(Shreemati Nathibai Damodar Thackersey Women's University, Mumbai)

Organized One Day Interdisciplinary National Conference on

Social Status and Challenges of Women in Indian Society

Certificate

This is to certify that Prof./Dr./Mr./Ms/ डॉ. प्रविण बबनराव आहेर
Of _____

has participated in the One Day Interdisciplinary National Conference held on 7th October 2023 as a
Key Note Address/Chair Person/Resource Person/Participant/Research Student. He / She has
presented the research paper entitled. " महिलांचा राजकारणात वाढता

प्रभाव. "

Dr. Abul Hasib Siddiqui
Convener,
Asst. Prof. & Head Dept. of English
JSPM's Mahila Kala Mahavidyalaya,
Chhatrapati Sambhajinagar (Aurangabad).

Dr. Sainath R. Bansode
IQAC Cell
Assistant Professor & Head, Dept. of Sociology
Mahila Kala Mahavidyalay,
Chhatrapati Sambhajinagar (Aurangabad).

Dr. Ramkishan N. Dahiphale
Principal
Mahila Kala Mahavidyalay,
Chhatrapati Sambhajinagar
(Aurangabad).

